

OP HANDEEN GEDRAGEN

Inspiratiebrochure

Hoewel dat soms wordt beweerd, zijn processies en ommegangen geen relictten uit lang vervlogen tijden. Sinds enkele decennia gewaagt men zelfs van een revival. Sommige verdwenen ommegangen en processies werd nieuw leven ingeblazen, de publieke belangstelling groeit. Bepaalde processies lokken tienduizenden kijklustigen, terwijl andere er bewust voor kiezen om kleinschalig te blijven. Een processie draagt immers heel verschillende betekenissen in zich. Ze is niet alleen een liturgisch ritueel en een devotionele praktijk, maar ook een publieksevenement dat in lokale gemeenschappen verbinding schept.

Het is daarom belangrijk om goed zorg te dragen voor het erfgoed dat met processies verband houdt. Je kan verschillende types processie-erfgoed onderscheiden. Naast het immaterieel erfgoed (gebruiken en tradities) is er het roerend erfgoed, dat enerzijds bestaat uit objecten en anderzijds uit documentair erfgoed (archieven, bibliotheken). Processies zijn vaak ook verbonden met onroerend erfgoed, zoals kapellen. Elk

Sinds 1991 gaat er in Tienen op de vooravond van Onze-Lieve-Vrouw Tenhemelopneming een kaarsenprocessie uit.
[Maria door Vlaanderen gedragen]

type erfgoed vraagt een eigen aanpak. Het bewaren van processievoorwerpen of de zorg voor het processiearchief stellen bijzondere uitdagingen, net zoals het doorgeven van de processietraditie een specifieke strategie vergt.

Zorg dragen voor processie-erfgoed is essentieel om de processiecultuur een duurzame toekomst te geven. Het Vlaamse erfgoedbeleid zet daar uitdrukkelijk op in, met onder meer aandacht voor participatie, diversiteit, samenwerking en afstemming, het verknopen van verschillende soorten erfgoed en collectiegericht en -versterkend werken.

Deze brochure wil de vele 'traditiedragers' die belang hechten aan het processie-erfgoed in Vlaanderen inspireren. Ze biedt tal van handige tips en praktijkvoorbeelden. Van educatieve pakketten voor kinderen over de zorg voor processiekledij tot het ontsluiten van een archief: je vindt hier praktijkgericht advies om duurzaam aan de slag te gaan.

'OP HANDEN GEDRAGEN'

Deze brochure is het resultaat van een samenwerking tussen Histories, PARCUM en KADOC-KU Leuven.

Histories is, sinds 1 januari 2019, de nieuwe dienstverlenende organisatie voor erfgoedvrijwilligers in Vlaanderen en Brussel. Histories neemt actief een landelijke rol op voor erfgoedpraktijken zoals heemkunde, familiekunde en cultuur van alledag. Daarnaast biedt de organisatie een thuis aan het bodemvondstenplatform Medea en aan de nieuwe gemeenschap van metaaldetecteristen. Histories is er voor en door erfgoedvrijwilligers. Het team van Histories zet in op een toegankelijke dienstverlening op maat van die vrijwillige erfgoedwerkers, zoals processiecomités en andere traditiedragers, en helpt om hun erfgoedpraktijken te versterken. Samen wordt werk gemaakt van duurzame erfgoedzorg.

PARCUM is het door de Vlaamse overheid erkende museum en expertisecentrum voor religieuze kunst en cultuur. De adviseurs van PARCUM helpen lokale besturen en erfgoedbeheerders van verschillende erediensten om roerend, onroerend en immaterieel religieus erfgoed een zinvolle toekomst te geven.

KADOC, het Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving van de KU Leuven, legt zich toe op de veilige bewaring, het optimale beheer, de dynamische ontsluiting en het wetenschappelijk onderzoek van het erfgoed dat het

Deelnemers aan de inspiratiedag 'Het zevende jaar in Hasselt' (20 augustus 2017) kregen een blik achter de schermen van de Virga Jesseomgang, enkele uren voor de processie door de straten zou trekken.

[KADOC-KU Leuven]

resultaat is van de wisselwerking tussen religie, cultuur en samenleving in Vlaanderen, in zijn Belgische en internationale context, sinds 1750. Het is een cultureel archief, erkend door de Vlaamse overheid.

Histories, PARCUM en KADOC besloten in 2013 om hun expertise over het erfgoed van processies te bundelen onder de noemer 'Op handen gedragen'. Dat partnerschap wil een aanspreekpunt zijn voor lokale zorgdragers en bij uitbreiding voor iedereen met vragen over of belangstelling voor processie-erfgoed. Door het organiseren van ontmoetingsdagen stimuleert 'Op handen gedragen' de uitwisseling van expertise en ervaringen. Er vonden al studie- en contactmomenten van processieorganisatoren en erfgoedorganisaties plaats in Leuven (2013), Gent (2015), Hasselt (2015 en 2017) en Brugge (2019). De meer dan 200 deelnemers kregen er aan de hand van goede praktijkvoorbeelden vorming over een verantwoorde omgang met processie-erfgoed en woonden workshops bij over bijvoorbeeld fondsenwerving, communicatie en public relations, vrijwilligerswerking of het bereiken van nieuwe en bijzondere doelgroepen, zoals jongeren. Ze konden er hun noden en behoeften kenbaar maken en samen naar oplossingen zoeken. Ook ontdekten ze het processie-erfgoed van de gaststeden.

Alle presentaties van de voorbije bijeenkomsten zijn [online](#) te raadplegen.

SAMENWERKING

Om duurzaam en efficiënt te kunnen zorgen voor het erfgoed van processies is een goede terreinkennis onmisbaar. Daarom werkt 'Op handen gedragen' aan een inventaris van (verdwenen en bestaande) processies in Vlaanderen en Brussel. De voorbije jaren centraliseerden we de beschikbare regionale en thematische repertoria en plozen we relevante publicaties en tijdschriften uit. We organiseerden ook een onlinebevraging. Heel wat processiecomités, parochies en heemkundige kringen namen deel aan die enquête. Zij bezorgden ons een schat aan informatie.

De verzamelde gegevens werden zorgvuldig gecontroleerd en ingevoerd in ODIS, de grootste historische onlinedatabank van Vlaanderen. Die bevat informatie over organisaties, personen, gebouwen en gebeurtenissen en de daarmee verbonden archieven en tijdschriften. Een breed netwerk van erfgoedorganisaties en onderzoekscentra maakt gebruik van ODIS.

Momenteel zijn 988 processies geïnventariseerd. Een eerste pakket van bijna 390 afgewerkte steekkaarten werd eind 2019 online gepubliceerd. Elke steekkaart biedt historische en/of actuele informatie over de processie in kwestie. Vaak kan je ook doorklikken naar andere ODIS-steekkaarten. Zo leer je het bredere verhaal van de processie kennen en maak je kennis met

de betrokken organisaties en personen. Via links naar andere databanken en catalogi ontdek je processie-erfgoed dat bewaard wordt in musea, bibliotheken en archieven, bijvoorbeeld KADOC.

In de komende jaren willen we deze inventaris van processies verder verbreden en verdiepen, met bijzondere aandacht voor processietradities in verschillende religies en levensbeschouwingen. Als je hieraan wil meewerken of over nuttige informatie beschikt, neem dan zeker even contact op!

[Klik hier](#) om de inventaris van processies in ODIS te raadplegen.

Geografische verdeling van de in ODIS geregistreerde processies.
[ODIS]

odis

EEN INVENTARIS VAN PROCESSIES

Processies bevatten talrijke elementen van immaterieel cultureel erfgoed. Het gaat dan om alle niet-tastbare dingen die van generatie op generatie worden doorgegeven omdat men er een bijzondere waarde aan hecht. Een deel van het immaterieel erfgoed van een processie wordt mondeling doorgegeven. Denk maar aan gebeden of processieliederen, die doorgaans op een heel specifiek moment in de processie aan bod komen. De tekst ervan is soms al erg lang gekend. Een ander voorbeeld is het verhaal achter de processie. Vaardigheden die het goede verloop van een processie bepalen, kunnen eveneens deel uitmaken van het immaterieel erfgoed. Soms moet het beeld dat in een processie meegaat op

Maria-Ommegang in Poperinge.
[Maria door Vlaanderen gedragen]

een specifieke manier uitgehaald worden of moet men minutieus een bepaalde reeks handelingen doorlopen om het op de juiste manier aan te kleden. Verder horen ook rituelen en gewoonten tot het immaterieel processie-erfgoed. Heel wat processies volgen bijvoorbeeld jaar na jaar hetzelfde parcours, met vaste stops op bepaalde plaatsen. Soms is het de gewoonte dat mensen naar aanleiding van een processie hun straat of tuin versieren of een heiligenbeeld aan hun raam plaatsen. Al die tradities en gebruiken zijn vaak erg bepalend voor de eigenheid van een processie. Willen we de processiecultuur voor de toekomst vrijwaren, dan is voldoende aandacht voor zulke immateriële elementen aangewezen.

IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED

In Vlaanderen gaan tot op vandaag tal van processies uit. Geen twee daarvan zijn gelijk. Een kaarsjesprocessie in West-Vlaanderen kan helemaal anders georganiseerd en beleefd worden dan een kaarsjesprocessie in Limburg. Aan elke processie zijn eigen gebruiken en gewoonten verbonden. Ook de manieren waarop men die doorgeeft, lopen sterk uiteen. Vaak hangt of hing de overdracht nauw samen met de parochiale werking. Maar ook scholen, jeugdbewegingen, socioculturele verenigingen, buurtcomités en lokale besturen spelen een sleutelrol.

Immaterieel processie-erfgoed is niet alleen erg divers, maar ook dynamisch. Belangrijke gebruiken en gewoonten kregen in de loop der jaren een andere vorm of invulling. Ook de waarde die men hecht aan al die gebruiken en tradities is aan verandering onderhevig. Onze visie op het processiegebeuren vandaag verschilt soms al grondig van die van onze (groot)ouders. In de toekomst zullen die betekenissen ongetwijfeld verder verschuiven. Daar is niks mis mee, zolang de betrokken personen er maar mee instemmen. Door mee te evolueren met de gemeenschap die ze organiseert, zijn processies in staat hun functie te behouden en blijven ze krachtige dragers van identiteit en samenhang.

In Wolfsdonk (Aarschot) bedreigden een slinkende geloofsgemeenschap en de bouw van nieuwe wijken langs het parcours het overleven van de processie. De organisatoren stapten daarom in een herwaarderingstraject en verbreedden hun traditie tot een socioculturele gebeurtenis voor het hele dorp.

[Roel Peeters]

ZORGEN VOOR DE TOEKOMST: DYNAMISCH EN DIVERS ERFGOED

Wil je de rituelen en gebruiken van een processie vrijwaren voor de toekomst, dan komt het er vooral op aan om die niet te bevriezen. Net omdat immaterieel cultureel erfgoed leeft, moet het doorgeven van rituelen en gebruiken dynamisch worden aangepakt. De vakterm die we daarvoor gebruiken is 'borgen'. Het is nog het gemakkelijkst te omschrijven als 'zorgen voor immaterieel cultureel erfgoed'. Borgen houdt in dat de mensen die betrokken zijn bij een processie actief nadenken over hoe ze bewust(er) met hun traditie kunnen omgaan en die duurzaam kunnen doorgeven aan de volgende generaties. Het opstellen van een erfgoedzorgplan helpt je die borging systematisch en doordacht aan te pakken. In zo'n plan worden alle activiteiten en maatregelen voor de overdracht van processiegebruiken gebundeld in één allesomvattende aanpak.

Een erfgoedzorgplan opmaken begint met even stil te staan bij de huidige situatie. Wat werkt al goed en wat nog niet? Kent de gemeenschap de processietradities nog of merk je juist dat de interesse afneemt? Zijn er voldoende mensen op de hoogte van de technieken en kennis die nodig zijn om de processie te laten uitgaan? Een dergelijke doorlichting laat niet alleen toe om je eigen sterke en zwakke punten op te sporen, maar

De werkgroep achter de Sint-Leonardusprocessie in Sint-Lenaarts (Brecht) stak de koppen bij elkaar. In groep nadenken over de toekomstige uitdagingen is cruciaal bij het opstellen van een erfgoedzorgplan. [Histories]

toont ook meteen waar er kansen en bedreigingen zijn. Op basis daarvan kan je heel gericht acties opzetten die daarop inspelen. Er bestaat dan ook geen standaarderfgoedzorgplan: het borgen van een processie lukt pas echt goed met acties op maat.

EEN ERFGOEDZORGPLAN VOOR DE OVERDRACHT VAN GEBRUIKEN EN GEWOONTEN

In de praktijk kan je op de meest uiteenlopende manieren aan de slag gaan om de immateriële elementen van een processie een duurzame toekomst te geven. Het gaat van identificeren en documenteren tot versterken en promoten en ongeveer alles daartussenin. Vaak kan je aan de hand van één actie meerdere doelstellingen bereiken. Via onderzoek kan je bijvoorbeeld perfect de geschiedenis van je processie in kaart brengen, maar ook informatie voor een lezing verzamelen of je perswerking stofferen. Sociale media, zoals Facebook, laten dan weer toe om het bestaande draagvlak te versterken, maar helpen ook om nieuwe mensen bij de processiewerking te betrekken. De mogelijkheden zijn eindeloos. Maar het komt er vooral op aan om acties te kiezen die bij jouw processie passen. Niks belet je om over het muurtje te kijken. Hoe pakken andere processiecomités bepaalde kwesties aan? Uit elkaars goede en slechte ervaringen valt heel wat te leren! Het hoeft bovendien niet bij kennisuitwisseling te blijven. Ook actief samenwerken is een optie. Heb je het moeilijk om mensen te vinden die in de processie het beeld dragen? Dan kan je misschien eens polsen of sportclubs of jeugdbewegingen in de gemeente bereid zijn om een handje toe te steken. Is er een heemkundige kring in de buurt? Samen lukt het vast veel sneller om na te gaan hoe de processie geëvolueerd is. Ook voor beeldmateriaal ben je bij hen aan het juiste adres.

‘In onze kleuterschool krijgen de kinderen het Sint-Evermarusfeest met de papelepel ingegeven. In 2018 openden zij de jubileumeditie door het martelarenspeel op kindermaat te beleven als echte pelgrims en haccouren [trawanten van roofridder Hacco]. Dat belooft voor de toekomst!’ - Albert Nijs, Sint-Evermaruscomité van Rutten (Tongeren). [Francois Schaltin]

De provinciale koepelorganisatie Heemkunde West-Vlaanderen gaf alvast het goede voorbeeld en ging aan de slag om het rijke processielandschap in de provincie in kaart te brengen. Een fijn initiatief dat, mede dankzij een geslaagde samenwerking met kunsthistoricus en stoetenbouwer Jean Luc Meulemeester, resulteerde in het overzichtswerk *Processies in West-Vlaanderen. Inleidende en kritische beschouwingen als bouwstenen voor verder onderzoek* (2015). Sleutel tot een succesvolle aanpak bleek een duidelijke rolverdeling: Heemkunde West-Vlaanderen lanceerde een enquête om informatie rond West-Vlaamse processies te verzamelen en stond in voor het publicatieproces, Meulemeester voerde het onderzoek en de processiecomités en lokale heemkundigen leverden informatie. Ga dus op zoek naar partners, sta open voor nieuwe insteken en geef zo een duurzame toekomst aan je processie.

Meulemeester, J.L. *Processies in West-Vlaanderen. Inleidende en kritische beschouwingen als bouwstenen voor verder onderzoek*. Kortrijk, 2015.

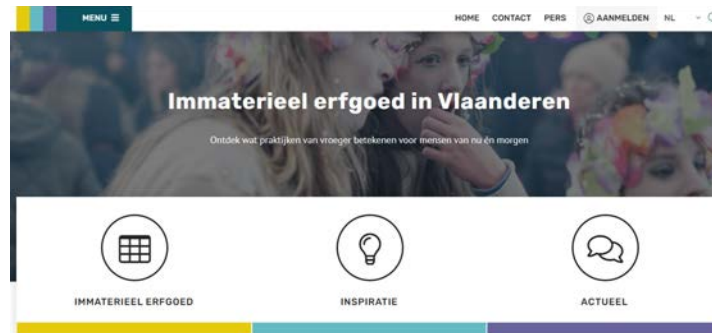
BORGINGSMAATREGELEN IN DE PRAKTIJK

De Vlaamse overheid hecht veel belang aan immaterieel erfgoed en wil het alle toekomstkansen bieden. Tijdens de voorbije jaren zagen hulpmiddelen als de Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed (2008) en het platform immaterieelerfgoed.be (2012) het levenslicht. Beide instrumenten passen in het Vlaams beleid rond immaterieel erfgoed, dat geënt is op de Unesco-conventie voor de borging van immaterieel cultureel erfgoed uit 2003. België is een van de vele landen die deze conventie heeft aangenomen.

In 2018 onderging het beleid rond immaterieel erfgoed in Vlaanderen een grondige facelift, met een nieuw reglement en bijhorende indienprocedure voor de Inventaris Vlaanderen als resultaat. Ook het platform immaterieelerfgoed.be kreeg een update, waardoor de tradities nog beter te zien zijn voor het grote publiek.

Het platform immaterieelerfgoed.be

Het platform immaterieelerfgoed.be kwam er in 2012 op initiatief van de Vlaamse overheid. Vandaag beheert Werkplaats immaterieel erfgoed (WIE) deze interactieve website met databank. Gemeenschappen kunnen er immaterieel-cultureel-erfgoedelementen

In 2018 lanceerde de Vlaamse overheid het herwerkte onlineplatform [immaterieelerfgoed.be](https://www.immaterieelerfgoed.be). [Werkplaats immaterieel erfgoed, Vlaamse overheid]

waar ze belang aan hechten beschrijven. Nog belangrijker is dat men kan aangeven op welke manier de traditie wordt geborgd. Het platform is dus niet alleen een plek waar je anderen kan laten kennismaken met jouw erfgoedzorg, maar waar je ook zelf inspiratie kan opdoen. Wil je je traditie opgenomen zien in de Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed, dan is registratie op het platform de eerste stap.

Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed

Om voor opname in de inventaris in aanmerking te komen, is het in de eerste plaats nodig om via het platform je erfgoedelement inhoudelijk te documenteren. Daarnaast heb je een weldoordacht erfgoedzorgplan nodig met concrete borgingacties. Ook een duidelijke omschrijving van de erfgoedgemeenschap achter het erfgoedelement maakt deel

uit van de aanvraag. Dat lijkt een hele klus. Maar ook hier heeft de Vlaamse overheid hulp voorzien. Ze subsidieert diverse cultureelerfgoedorganisaties om mensen en gemeenschappen daarbij te adviseren en te begeleiden. Histories maakt deel uit van dat netwerk en is de trekker voor het Unesco-domein 3, dat gericht is op feesten, rituelen en sociale praktijken. Ook PARCUM en KADOC zetten in op begeleiding en advies over immaterieel religieus erfgoed. Processiecomités kunnen bij deze organisaties terecht voor tips en hulp om met hun immaterieel erfgoed om te gaan.

Inspireer anderen en word een inspirerend voorbeeld in het register

In Vlaanderen wordt meer en meer ingezet op het borgen van immaterieel erfgoed. Dat resulteert in heel wat inspirerende, innovatieve initiatieven. Gemeenschappen ondernemen bewust acties om hun immaterieel erfgoed levend te houden en door te geven aan toekomstige generaties. De Vlaamse overheid zet die initiatieven graag in de kijker en lanceerde hiervoor in 2018 het Register van inspirerende voorbeelden. Iedereen kan een concreet initiatief nomineren. De geselecteerden prijken voor 3 jaar in het Register als inspiratiebron voor anderen.

Hanswijkprocessie, Mechelen

Een diverse processie

Tijdens de jaarlijkse Hanswijkprocessie wordt het beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijk rondgedragen doorheen de stad Mechelen. Verschillende Bijbelse en historische taferelen, verweven tot een dynamisch geheel, dragen een boodschap van hoop uit. In 2019 kreeg de processie voor één keer een ander kleedje. Het werd een bidprocessie waarbij het beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijk niet alleen vergezeld werd door het schrijn van de heilige Rumoldus en het Heilig Sacrament, maar ook door Mariabeelden uit het hele aartsbisdom Mechelen-Brussel.

Het beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Hanswijk tijdens de processie in 2018.
[Luc Hilderson]

Deze speciale editie kwam tot stand dankzij de inspanningen van verschillende vrijwilligers, die onder begeleiding van het aartsbisdom parochies en lokale geloofsgemeenschappen persoonlijk aanspraken. Met succes, want uiteindelijk namen meer dan twintig parochies, gemeenschappen en verenigingen met hun Mariabeelden deel aan de processie. Onder de deelnemende groepen een grote diversiteit: Nederlandstalige en Franstalige gelovigen uit het hele aartsbisdom, maar ook gelovigen van de Chaldeeuwse, Poolse, Spaanse, Filippijnse, Braziliaanse, Portugese en Afrikaanse gemeenschappen. Ze brachten allen hun eigen deelnemers, medewerkers en toeschouwers mee naar Mechelen. Op die manier werd een breed draagvlak voor Mariaverering gecreëerd. In al zijn diversiteit zorgde het gebeuren voor een grote verbondenheid tussen allen die op een of andere manier betrokken waren bij deze speciale editie van de jaarlijkse processie.

www.hanswijkprocessie.be

INSPIRERENDE VOORBEELDEN

Dimpnadagen, Geel

Van processie naar totaalspektakel

Sinds 2005 viert Geel om de vijf jaar de Dimpnadagen. Die omvatten zowel de oudere Sint-Dimpna Ommegang als GheelaMania, een nieuw totaalspektakel dat de legende van Sint-Dimpna en de geschiedenis van Geel evoceert. De Dimpnadagen zijn een groots evenement dat de samenhang in de hele gemeente versterkt. Jong en oud, gelovig of niet, geboren Gelenaar of inwijkeling ...: iedereen doet mee aan dit gebeuren vol woord, muziek en dans.

Het succes van de Dimpnadagen is te danken aan vele vrijwilligers. De voormalige comitésleden van Sint-Dimpna, maar ook de stadsdiensten en nieuwe vrijwilligers zetten mee hun schouders onder de traditie. Samen zetelen ze in een stuurgroep, die de drijvende kracht achter de organisatie is en het nieuwe concept vormgaf. De traditionele Sint-Dimpna Ommegang werd omgevormd tot een historische processie, met taferelen uit de geschiedenis van de stad. Het totaalspektakel houdt het midden tussen straattheater en musical. Zo'n 150 vrijwilligers werken maandenlang intensief mee aan de voorbereidingen. Tijdens de Dimpnadagen zelf zijn maar liefst 1500 vrijwilligers actief.

Een staande ovatie voor het totaalspektakel GheelaMania in 2015.
[Dirk Kenis]

Bij zo'n grote gebeurtenis komen er natuurlijk heel wat praktische en logistieke aspecten kijken, zoals het maken van kostuums en attributen. Om daar tijdig mee te kunnen beginnen, zocht de stuurgroep naar een strategie om de deelnemers te stimuleren zo vroeg mogelijk in te schrijven. Resultaat van deze brainstorm was een prijzenkast gesponsord door lokale bedrijven en horeca. Wekelijks wordt een (kleine, grote, ludieke, maar ook waardevolle) prijs verloot onder de al ingeschreven vrijwilligers. Ook voor verenigingen die een handje willen toesteken, is er een prijzenkast voorzien, met bijvoorbeeld gepersonaliseerde gadgets en textielwaren.

www.dimpnadagen.be

www.youtube.com/watch?v=EsKR45Ene_g
(totaalspektakel GheelaMania)

www.youtube.com/watch?v=zEcKgtxBep8
(Sint-Dimpna Ommegang)

Wivinaproces­sie, Groot-Bijgaarden (Dilbeek)

Een oude proces­sie in een nieuw jasje

Naar aanleiding van de 850ste verjaardag van de Wivina­devo­tie in Groot-Bijgaarden in 2020 wilde het proces­sie­comité de Wivina­proces­sie in een nieuw jasje steken. De organisatoren hadden het namelijk al enkele jaren moeilijk om voldoende deelnemers te vinden. Ook de publieke belangstelling daalde. Ze kozen uiteindelijk voor een begeleidingstraject in het kader van ‘Op handen gedragen’. Een kerngroep ging aan de slag. Die bestond niet alleen uit trekkers van het proces­sie­comité en een adviseur van PARCUM. Ook vertegenwoordigers van de lokale dienst Erfgoed & Toerisme en van de Erfgoedcel Pajottenland Zennevallei namen deel. Zonder het religieuze karakter van de proces­sie los te laten, ging de groep tijdens zogenaamde inspiratie­avonden op zoek naar een hernieuwde invulling. Ze reflecteerden over de hedendaagse betekenis van de heilige Wivina. Veel elementen uit haar

De Wivinaproces­sie in haar ‘oude jasje’.
[Marc Boulanger]

levensverhaal bleken nog altijd relevant. Zo werden verbindingen gelegd naar tal van actuele sociale en ecologische thema’s. Die hedendaagse relevantie vormde de centrale insteek voor een vernieuwing van de proces­sie.

Eén van de opvallendste voorstellen is het inkorten van de ‘mobiele’ proces­sie en de creatie van een ‘statische’ variant op de Wivinasite zelf. Daar kan op een actuele wijze ingegaan worden op de thema’s en problematieken die met het leven van Wivina zijn verbonden, dit alles aan de hand van toneel, zang, film en een interactieve zoektocht op en rond het domein. Na afloop vindt er een korte proces­sie met het Heilig Sacrament plaats naar de Wivina­kapel. De hoogdag van Wivina kan zo een religieuze kern behouden, maar tegelijk omgetoverd worden tot een namiddag vol belevenissen. Tijdens een afsluitende receptie zal het verbindende aspect van de proces­sie ten volle (her)beleefd worden. Als de coronasituatie het toelaat, zal de vernieuwde proces­sie in 2021 voor het eerst plaatsvinden.

Ganesh Chaturthi, Antwerpen

Processie brengt buurt samen

Tradities levend houden is niet altijd makkelijk. Toch slaagde de Antwerpse hindoe-gemeenschap erin haar processie ter ere van de olifanthoofdige god Ganesha ook in België voort te zetten.

De god Ganesha is een geliefde figuur in het hindoeïsme. Hij is niet alleen optimistisch, vergevingsgezind en joviaal, maar brengt ook geluk, is wijs en slim en helpt hindoes uit de weg te ruimen. Zijn succesvolle en vrolijke aard zorgen dan ook voor een grote verering bij belangrijke gebeurtenissen (huwelijk, studie, carrière) of tijdens Ganesh Chaturthi, het aan hem gewijde feest dat jaarlijks plaatsvindt in augustus-september.

In India duurt Ganesh Chaturthi normaal tien dagen. Die zijn gevuld met muziek, toneel, dans, lekker eten en een processie. In Antwerpen viert men een verkorte versie: het driedaagse Ganesha-festival. Een groot gipsen beeld van Ganesha staat dan op een altaar en doet dienst als aardse verblijfplaats van de godheid. Gelovigen kunnen hem eren door er kamfer te branden, bloemen en voedsel te offeren en heilige teksten te zingen. Op de laatste dag van het feest wordt het geofferde voedsel verdeeld en zal

Het MAS | Museum aan de Stroom toont in de tentoonstelling 'Feest!' een film van de processie en de tewaterlating van Ganesha. Het museum maakte ook een educatief pakket voor scholen over het thema.

[MAS | Museum aan de Stroom]

Ganesha het beeld terug verlaten. Daarvoor dragen de gelovigen het in processievorm naar de oever van de Schelde, vergezeld van gezang, muziek en afscheidsverzen. Eens aangekomen wordt het beeld ritueel neergelaten in de rivier, terwijl de omstanders met bloemen en rood poeder gooien. Ze nemen afscheid van Ganesha en roepen hem toe: 'Ganpati bappa morya, pudhchya varshi lavkar ya' ('Lieve Heer Ganpati [dit is een andere naam van Ganesha], kom snel terug om ons volgend jaar te bezoeken'). De tewaterlating van het beeld van Ganesha in de Schelde symboliseert de vergankelijkheid van het lichaam en vormt het hoogtepunt van het festival.

Het Ganesha-festival wordt sinds 2007 gezamenlijk georganiseerd door de hindoeïstische tempel in Antwerpen BAPS Shri Swaminarayan Mandir, het stadsbestuur en een hele reeks lokale verenigingen. Het richt zich niet louter tot de hindoe-gemeenschap, maar staat open voor alle sympathisanten en geïnteresseerden. Op die manier worden de Indische gemeenschap van Antwerpen en de buurt met elkaar in contact gebracht en kunnen ze elkaars tradities leren kennen. Naast het traditionele religieuze feest omvat het programma voordrachten en muziek, allerlei activiteiten voor kinderen en standjes met Indische lichaamskunst (mehndi), souvenirs en traditionele delicatessen.

INSPIRERENDE VOORBEELDEN

Ommegang ter ere van Onze-Lieve-Vrouw van Sterreborne, Butsel (Boutersem)

Beloftevolle toekomst dankzij aanpassingen

In Butsel kan je op beloken Pasen (de eerste zondag na Pasen) en op Onze-Lieve-Vrouw Tenhemelopneming een ommegang bijwonen. Het Mariabeeld uit de kapel van Sterreborne wordt dan, na een misviering, door vier vrouwen rond de kapel gedragen. In de jaren 1990 was de ommegang met uitsterven bedreigd. Vier jonge, ongehuwde vrouwen vonden die bovendien bereid waren het beeld te dragen, bleek niet langer vanzelfsprekend in de krimpende geloofsgemeenschap. De organisatie stond voor een moeilijke beslissing: vasthouden aan de traditie of de voorwaarden van de processie aanpassen aan de tijdgeest. Ze kozen voor het laatste. Tegenwoordig mag elke vrouw het Maria-

De nieuwe draagsters dragen het beeld van Onze-Lieve-Vrouw rond de kapel van Sterreborne. [Maria door Vlaanderen gedragen]

beeld rond de kapel dragen, jong of oud, gehuwd of ongehuwd. Die versoepeling werd over het algemeen heel goed ontvangen en zorgde ervoor dat de groep bereidwillige draagsters merkelijk kon worden uitgebreid, zelfs met iemand uit het naburige dorp Kerkom.

De veranderingen die een processiecomité soms moet doormaken, hoeven dus niet het einde van de traditie te betekenen, maar kunnen net een duurzame toekomst helpen verzekeren. De Butselse ommegang kwam door de beslissing van het comité bovendien uitvoerig aan bod in de media, wat meer zichtbaarheid en meer interesse voor de traditie met zich meebracht. Die grotere bekendheid zorgde voor nieuwe bezoekers aan processie en kapel. De leden van het comité stelden tevreden vast dat de dorpsgemeenschap – hoewel minder religieus dan vroeger – de processie en haar randactiviteiten nog steeds een warm hart toedraagt.

Sint-Veroonmars, Lembeek (Halle)

Processie in coronatijden en succesvolle samenwerking met lokale partners

De coronamaatregelen hebben in 2020 voor veel processies roet in het eten gestrooid. Toch hoeft je je traditie daardoor niet onopgemerkt voorbij te laten gaan, zo bewees het comité achter de Sint-Veroonmars in Lembeek. Nadat de mars in 'normale' opstelling verboden werd, bleven de comitéleden niet bij de pakken zitten. De achttien kilometer lange militaire mars, georganiseerd door verschillende soldatengroepen en de zogenaamde 'kasdragers' met de relieken van Sint-Veroon, trok op paasmaandag 2020 virtueel door de straten. Een filmpje met foto's en videobeelden van vorige edities hield de traditie levendig. 'Commandant' Johan Devogeleer praatte het gebeuren in vlogstijl aan elkaar. Op die manier werd de in 2019 in de Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed opgenomen mars tot bij de Lembekenaren gebracht, voor één keer zelfs 'tot in hun kot'. De organisatoren toonden zo dat duurzaam borgen flexibiliteit en creativiteit vergt.

Vier soldatengroepen en deze groep kasdragers begeleiden het reliekschrijn van Sint-Veroon tijdens een dagtocht van achttien kilometer (2011).
[Gaston Cools]

Naar aanleiding van de opname van hun processie in de Inventaris Vlaanderen maakten ze in 2020 ook twee animatiefilmpjes over de Sint-Veroonmars. In telkens drie minuten worden Sint-Veroon en het verloop van de mars in de kijker gezet. Het idee voor de filmpjes kwam van enkele lokale partners: den AST vzw, de dienst voor toerisme, het archief en het museum van de stad Halle. De 'Lembeekse soldaten' zaten mee aan tafel en leverden heel wat input voor het scenario, de vormgeving enzovoort. Voor de eigenlijke uitwerking deed de werkgroep een beroep op een professionele partner. De productietijd (zes maanden) en het prijskaartje van zo'n project hoeven je als processiecomité niet tegen te houden, zolang je de juiste lokale partners maar tot een samenwerking weet te overtuigen.

www.sintveroonmars.be

www.facebook.com/kscongo/videos/230070248214333

INSPIRERENDE VOORBEELDEN

Bij het organiseren van een processie worden tal van unieke documenten opgemaakt, ontvangen of gebruikt: vergaderverslagen, scenario's, briefwisseling, programmabrochures, deelnemerslijsten, stukken over de processievoorwerpen (vaandels, beelden, flambouwen ...), affiches, vaantjes, foto's, kasboeken ... Samen vormen zij het archief van het processiecomité.

Zowel papieren documenten, digitale documenten als beeld- en geluidsopnames behoren tot het archief. Het is een misverstand dat een archief per definitie oud is. Wel kan je een onderscheid maken tussen

Affiche van de Sint-Gummarusbedevaart in Lier, ontworpen door Herman Verbaere. 1958. [KADOC-KU Leuven, KCC1021]

het dynamisch archief, dat de lopende administratie omvat, en het historisch archief, met alle stukken die geen direct administratief nut meer hebben.

Het historisch archief is het 'collectief geheugen' van je processie. Je hebt het nodig om de traditie van generatie op generatie te kunnen doorgeven en ze zo te vrijwaren voor de toekomst. Bovendien komt een goed bewaard en ontsloten archief de uitstraling van de processie ten goede en is het een goudmijn voor onderzoekers. Daarom verdient het binnen de erfgoedwerking van je processiecomité de nodige aandacht!

ROEREND ERFGOED: DOCUMENTAIR ERFGOED

Een processiearchief bijhouden is een slimme zet. Door een aantal simpele richtlijnen in het achterhoofd te houden, kan je je archiefwerking in goede banen leiden. Zo doe je er in de eerste plaats goed aan om na te gaan welke documenten waar bewaard zijn gebleven. Soms stel je vast dat de archiefstukken van je processiecomité zich op verschillende plekken of bij meerdere mensen bevinden. Maak daarvan een duidelijk overzicht.

Heb je alle relevante stukken opgespoord, dan is het aangewezen om ze op één plaats te centraliseren. Je bewaart daarbij het best de oorspronkelijke ordening. Ook mag je het 'bestemmingsbeginsel' niet uit het oog verliezen. Dat houdt in dat ieder archiefstuk thuishoort in het archief van zijn archiefvormer. Met andere woorden: archiefstukken van het processiecomité hou je bij in het archief van het comité, je vermengt ze niet met het archief van andere organisaties of personen.

Wel is het zo dat heel wat processiecomités nauw verbonden zijn met een parochie. Het gebeurt daarom vaak dat archiefstukken over de processie in het plaatselijke parochiearchief terechtkomen en dat het processiecomité niet echt een apart archief heeft. In dat geval is het niet nodig om het processiearchief van het parochiearchief te scheiden.

Prentbriefkaart met foto van een processie in Geraardsbergen: de eerste groepen verlaten de parochiekerk. 1906. [KADOC-KU Leuven, KFA17699]

ZORG DRAGEN VOOR JE ARCHIEF: HOE BEGIN JE ERAAN?

Een verantwoord archiefbeheer vraagt een geschikte bewaarplaats. Een kamer of kast bij iemand thuis is meestal niet de beste optie. Van zo'n plek weet je immers nooit zeker hoelang het archief er veilig ondergebracht kan worden. Een archiefruimte in het vergaderlokaal van het processiecomité of in een gebouw van de kerkfabriek of parochie is een veel betere keuze.

Om archiefstukken in goede conditie te houden, is het aangewezen om de temperatuur en luchtvochtigheid in het oog te houden. Een temperatuur tussen 15 en 18 °C en een luchtvochtigheidsgraad van 50 à 55% zijn ideaal. Grote schommelingen moeten in ieder geval vermeden worden. Een archief kan ook geen direct (zon)licht verdragen. Hou er in ieder geval rekening mee dat zolders en kelders zelden geschikt zijn als archiefbewaarplaats.

Om documenten te beschermen, verpak je ze in zuurvrije dozen, die je vervolgens in (gesloten) kasten plaatst. Het verpakken van je archief is meteen ook een goed moment om alle stukken te 'schonen'. Voor de documenten in de doos gaan, verwijder je alle paperclips, nietjes, elastieken, plastic mapjes ... Heb je van bepaalde documenten meerdere identieke exemplaren, dan volstaat het om er één van te bewaren.

Misschien wekt je archief ook de interesse van onderzoekers of journalisten. In zo'n

Papieren documenten bewaar je het best in zuurvrije dozen.
[KADOC-KU Leuven]

geval is ter plaatse en onder toezicht laten raadplegen altijd de beste keuze. Nog een vuistregel is om nooit zomaar archiefstukken uit te lenen. Alleen tentoonstellingen zijn een goede reden om bruiklenen te overwegen. Vooraf stel je dan altijd een degelijk bruikleencontract op.

Is het niet mogelijk om het processiearchief zelf in goede omstandigheden te beheren, dan kan overwogen worden om het in bewaring te geven bij een archiefinstelling.

GOEDE BEWAAROMSTANDIGHEDEN

Als je een archief bijhoudt, moet je natuurlijk ook weten waaruit het bestaat. Zo kan je documenten niet alleen sneller terugvinden, maar verhinder je ook dat delen van het archief ongemerkt verdwijnen. Een handige manier om snel een overzicht te krijgen, is de opmaak van een 'doosinventaris'. Die maak je terwijl je de archiefstukken verpakt in zuurvrije dozen.

Bij het verpakken volg je altijd de bestaande ordening van het archief. Het spreekt voor zich dat je documenten die bij elkaar horen (bijvoorbeeld dossiers of reeksen) nooit uit elkaar haalt.

Twijfel je of je bepaalde stukken moet bewaren? Het kan nooit kwaad om advies in te winnen. Je bewaart sowieso beter te veel dan te weinig.

Om een doosinventaris te maken, nummer je de dozen terwijl je ze vult. Een doorlopende nummering (1, 2, 3 ...) is het beste. Tegelijk noteer je voor elke doos beknopt welke documenten ze bevat. Als je weet wanneer de documenten opgemaakt zijn, schrijf je dat ook op. Op die manier kan je doosinventaris er bijvoorbeeld als volgt uitzien:

INVENTARIS ARCHIEF PROCESSIECOMITÉ

Doos-nr.	Inhoud	Datering
1	Verslagen van vergaderingen	2000-2013
2	Kasboek Deelnemerslijsten van de processie	1800-1846 1965-1983
3	Foto's van de processie	Jaren 1950
4	Briefwisseling Processievaantje Dossier over de aankoop van een processievaandel	1970-1976 Ca. 1930 1920-1923
...

Je doet er goed aan om documenten die hun administratief nut verloren hebben, geregeld aan het archief toe te voegen. Natuurlijk vul je dan ook de doosinventaris aan.

Het loont zeker de moeite om de afgeverkte inventaris aan KADOC te bezorgen. Op eenvoudig verzoek kunnen we jouw processiearchief registreren in ODIS en in Archiefbank Vlaanderen van Archiefpunt. Ook voor advies bij de opmaak van een meer gedetailleerde inventaris kan je bij KADOC terecht.

Vaantje van Onze-Lieve-Vrouw Behoudenis der Kranken, Kortenbos (Sint-Truiden). Z.d. [KADOC-KU Leuven, KVA206]

WEET WAT JE HEBT

Meer en meer documenten worden aangemaakt in digitale vorm. Het gaat dan bijvoorbeeld om Word-, Excel- of Power-Point-bestanden, digitale foto's en filmpjes, e-mails ... Ook die documenten zijn de moeite waard om te bewaren. Doe je dat niet, dan gaat een deel van het 'geheugen' van je processie verloren.

Een digitaal archief bijhouden is niet zo moeilijk. De vuistregel is dat je digitale documenten in eerste instantie digitaal bewaart. Het is zeker niet nodig om alles af te drukken. Omgekeerd heeft het weinig zin om een papieren processiearchief helemaal te digitaliseren zonder duidelijk plan van aanpak.

Digitale documenten die hun direct administratief nut verloren hebben, breng je het best samen op één computer, waar je ze op de harde schijf opslaat. Door regelmatig een back-up of reservekopie te maken, voorkom je dat de documenten verloren gaan. Zo'n back-up bewaar je op een andere computer of op een externe harde schijf.

Ook voor het digitaal archief geldt natuurlijk dat je snel moet kunnen vinden wat je zoekt. Een goede mappenstructuur om bestanden in op te slaan ([klik hier voor een model](#)) en korte en duidelijke map- en

Officiële Twitteraccount van de Paardenprocessie in Hakendover.
[Paardenprocessie Hakendover]

documentnamen zijn aangewezen. Er wordt aangeraden om alleen de tekens a-z en 0-9 te gebruiken en om spaties te vervangen door een liggend streepje. Een documentnaam kan er dan bijvoorbeeld zo uitzien: 20200501_verslag.doc of programma_ontwerp_versie1.doc.

Door met courante bestandsformaten te werken, voorkom je dat je documenten niet meer kan openen.

E-mails die je wil bewaren, kan je opslaan in de mappenstructuur vanuit een op je computer geïnstalleerd e-mailprogramma, bijvoorbeeld Microsoft Outlook of Mozilla Thunderbird. Een onlineprogramma gebruik je beter niet om je e-mails op te slaan in het digitaal archief.

Wil je digitale foto's aan het archief toevoegen, kies dan voor een JPEG- of TIFF-formaat. Voor iedere fotoreeks maak je een aparte map aan. In de mapnaam vermeld je de activiteit en datum.

Meer informatie vind je in deze [handleiding](#). Het daarin beschreven stappenplan is best nuttig voor processiecomités. Je kan ook steeds contact opnemen met KADOC voor ondersteuning op maat.

WAT MET DIGITALE DOCUMENTEN?

Zorg dragen voor je archief kan vernieuwend onderzoek naar de historische en actuele processiecultuur in Vlaanderen stimuleren. Een goed bewaard en ontsloten processiearchief is een goudmijn voor onderzoekers. Het biedt cruciale bronnen om de historische ontwikkeling van de betrokken processie te onderzoeken én reikt bouwstenen aan voor de ruimere geschiedenis van een dorp of stad en van de religieuze volkscultuur.

Wil je zelf een onderzoekproject over je processie opzetten? Raadpleeg dan zeker het hoofdstuk 'Onderzoek en historische methode' in de brochure *Hoera, een jubileum?!*, waar je heel wat nuttige informatie en handige tips vindt.

Het is altijd een goed idee om op zoek te gaan naar partners. Je kan bijvoorbeeld contact opnemen met de lokale heemkundige kring. Daar is men beslist geïnteresseerd en kan men vaak ook bijkomende informatie over de processie aanreiken. Een erfgoedcel kan eveneens een interessante partner zijn. En natuurlijk kan je ook bij 'Op handen gedragen' terecht voor advies.

Je beperkt je onderzoek het best niet tot het processiearchief. Betrek ook andere bronnen en literatuur. Hierbij alvast enkele pistes die je kan volgen:

- Ga na of er in het verleden al onderzoek verricht werd naar de processie.
- Zoek de processie op in ODIS.
- Raadpleeg literatuur die informatie biedt over de ruimere context van de processie. In de bibliografie van deze inspiratiebrochure vind je een overzicht van de belangrijkste publicaties over de processiecultuur in Vlaanderen.
- Neem een kijkje in Limo, de erfgoedcatalogus van KADOC. Je kan zo onder meer het daar bewaarde erfgoed opsporen en een uitgebreide collectie gedigitaliseerde lokale parochiebladen raadplegen.

Lokaal parochieblad van Mere, met aankondiging van de Heilige Sacramentsprocessie. 1967. [KADOC-KU Leuven, KYE1881]

- Vraag na of het parochiearchief en het stads- of gemeentearchief nuttige informatie bevatten.
- Ga praten met de vroegere organisatoren en met oud-leden van het processiecomité. Zo leer je de achtergronden beter kennen, kom je op het spoor van andere getuigen en vind je mogelijk bijkomend archiefmateriaal. Het kan ook interessant zijn om een aantal toeschouwers te interviewen: welke betekenis had en heeft de processie voor hen? Neem alle gesprekken op en bewaar ze in het processiearchief (zie ook p. 25).
- Durf over het muurtje te kijken! Vergelijk de ontwikkeling van jouw processie met die in andere gemeenschappen. Besteed niet alleen aandacht aan de formele, materiële en organisatorische aspecten van de processie, maar evalueer ook haar betekenis voor en impact op de lokale gemeenschap.

Respecteer bij het onderzoek steeds de privacywetgeving: ga voorzichtig om met gegevens over levende personen! Hou ook rekening met de wetgeving rond auteursrechten, bijvoorbeeld bij het gebruik van illustraties.

EEN GOUDMIJN VOOR ONDERZOEK

Veilig geborgen

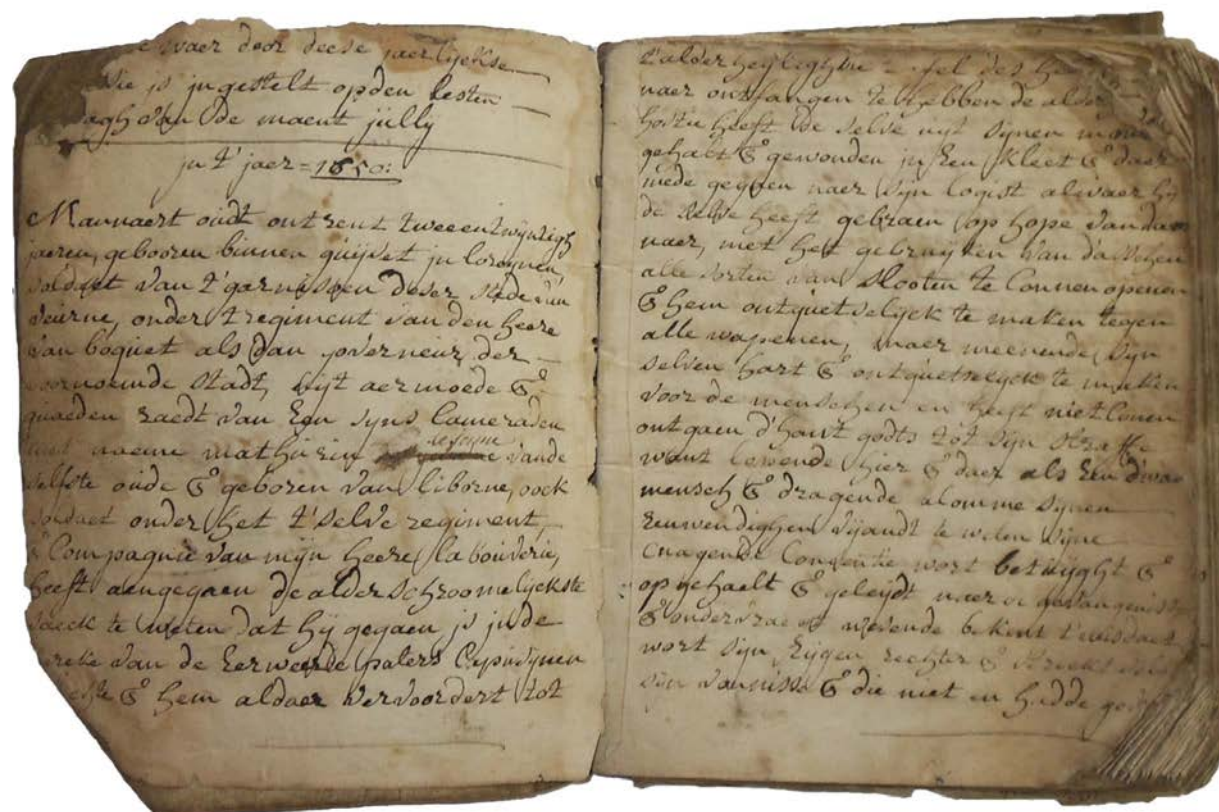
Het archief van de Sodaliteit van de Gekruiste Zaligmaker in Veurne

Jacobus Clou was een norbertijn van de Sint-Niklaasabdij in Veurne. In 1637 stichtte hij de Sodaliteit van de Gekruiste Zaligmaker. Die lekenbroederschap nam vanaf 1626 de organisatie van een jaarlijkse Vastenkruisweg op zich. Twintig jaar later organiseerde de Sodaliteit voor de eerste keer de Boetprocessie, die elk jaar op de laatste zondag van juli door Veurne trekt.

De Sodaliteit bouwde in de loop der eeuwen een waardevol historisch archief op, dat intussen een omvang van om en bij de 4,5 strekkende meter heeft. In het archief zitten onder meer stukken van Jacobus Clou, kronieken, documenten over het patrimoniumbeheer, ledenlijsten, verslagen van vergaderingen, briefwisseling, documenten over de organisatie van de processie en heel wat beeldmateriaal. Dat erfgoed biedt een gedetailleerde kijk op het ontstaan en de ontwikkeling van de Sodaliteit, de Vastenkruisweg en de Boetprocessie, van de zeventiende eeuw tot vandaag.

Sinds 2009 is de Boetprocessie opgenomen in de Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed. Die erkenning was voor de Sodaliteit de aanleiding om haar

Programmaboek van de processie van 1764 met korte historische schets en naamlijst van de prefecten voor de periode 1714-1805. [Sodaliteit van de Gekruiste Zaligmaker Veurne, archiefbestanddeel nr. 136]

hele archief te inventariseren. Dat gebeurde in 2012-2013, in samenwerking met en onder begeleiding van KADOC. Het archief werd ook geregistreerd in ODIS en Archiefbank Vlaanderen. Zo werd een waardevol erfgoed geheel veiliggesteld voor toekomstige generaties.

www.boetprocessie.be

www.odis.be/lnk/AE_10553

INSPIRERENDE VOORBEELDEN

Processies in het parochiearchief

Het bisdom Gent als voorbeeld

In veel dorpen en steden in Vlaanderen was en is de jaarlijkse processie een belangrijk moment in het leven van de lokale geloofsgemeenschap. De organisatie was/is in de praktijk vaak nauw verweven met de parochiale werking. Daarom vind je op veel plaatsen vaak geen apart processiearchief, maar is er wel informatie over de lokale processie(s) te vinden in het parochiearchief.

In het bisdom Gent werden de afgelopen jaren honderden parochiearchieven geïnventariseerd door enkele enthousiaste vrijwilligers. Uit de opgemaakte inventarissen blijkt dat in bijna de helft van de parochiearchieven documenten over processies aanwezig zijn. Soms gaat het om niet meer dan één archiefstuk, maar vaak is er meer informatie voorhanden: brieven, financiële documenten, stukken over de processieobjecten, programmabrochures, affiches, beeldmateriaal, informatie over de samenstelling en volgorde van de processie ...

Affiche van de Mariale Processie in Lede. 1975.
[KADOC-KU Leuven, KCA1942]

Parochiearchieven vormen bijgevolg een belangrijke bron voor onderzoek naar processies. Zo maakten de auteurs van de vierdelige brochurereeks *De Mariale Processie: "Een Beeld van Lede"* (2004-2010) of van de publicatie *Vreemd gaan. Het allerheiligste Sacrament op processietocht in Deurle (19de-20ste eeuw)* (2017) bij hun onderzoek gebruik van parochiearchieven.

Het is duidelijk: een goede zorg voor (papieren en digitale) parochiearchieven is belangrijk! Als je hier ondersteuning bij wil, kan je steeds terecht bij KADOC. Verschillende handige werkinstrumenten staan tot je beschikking.

Van Langenhoven, B. *De Mariale Processie: "Een Beeld van Lede"*. 4 dln. Lede, 2004-2010.

Van Lerberge, R. en Deleuil, C. *Vreemd gaan. Het allerheiligste Sacrament op processietocht in Deurle (19de-20ste eeuw)*. Deurle, 2017.

INSPIRERENDE VOORBEELDEN

Een archiefstuk ontsloten

Het 'guldenboek ter eere van den H. Leonardus' van Sint-Lenaarts (Brecht)

In Sint-Lenaarts, een dorp in de Noorderkempen, gaat jaarlijks op pinkstermaandag de Sint-Leonardusprocessie uit. Die traditie gaat terug tot de vijftiende eeuw. De processie wordt thans georganiseerd door de Vrienden van Leonardus. In het kader van de Associatie van de Processies van de Noorderkempen werken zij nauw samen met de Heilig Bloedprocessie van Hoogstraten en de Heilige Quirinusprocessie van Loenhout. De drie processies zijn opgenomen in de Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed.

Het in kaart brengen en ontsluiten van het met de Sint-Leonardusverering verbonden erfgoed staat in Sint-Lenaarts hoog op de agenda. Enkele jaren geleden werd daarvoor zelfs een aparte werkgroep opgericht, de Hoeders van Erfgoed Leonardus.

Een recent project van de Hoeders richtte zich op een archiefstuk dat aangetroffen werd in een kast in de pastorie: het 'guldenboek ter eere van den H. Leonardus'. Dat bestaat uit prachtig geïllustreerde verslagen over het parochieleven en de Leonardusdevotie in Sint-Lenaarts in de periode 1912-1992 (de boekband is weliswaar veel

Tentoonstelling over het 'guldenboek ter eere van den H. Leonardus' in de Sint-Leonarduskerk van Sint-Lenaarts. 2018.

[Hoeders van Erfgoed Leonardus Sint-Lenaarts]

ouder). In samenwerking met de kerkfabriek en dankzij een projectsubsidie kon het stuk geconserveerd worden. Ook werd een hoogwaardige kopie van het boek gemaakt, die ingekeken kan worden in de parochiekerk. De conservatie en ontsluiting van het guldenboek werden in de kijker gezet via een brochure en een tentoonstelling. Bijzondere aandacht ging uit naar de jongste generatie, met rondleidingen voor de lagere school en een speciaal boekje voor kinderen.

De Vrienden van Leonardus en de Hoeders van Erfgoed Leonardus koesteren het verleden, maar richten de blik ook op de toekomst. Door te starten met een nieuw guldenboek, dat op bijzondere momenten in de kerk gelegd wordt, werd een mooie traditie nieuw leven ingeblazen.

www.processiesvandenorderkempen.be

Tweede Pinksterdag, begankenis ter ere van de H. Leonardus. Sint-Lenaarts (Brecht). Sint-Lenaarts, z.d.

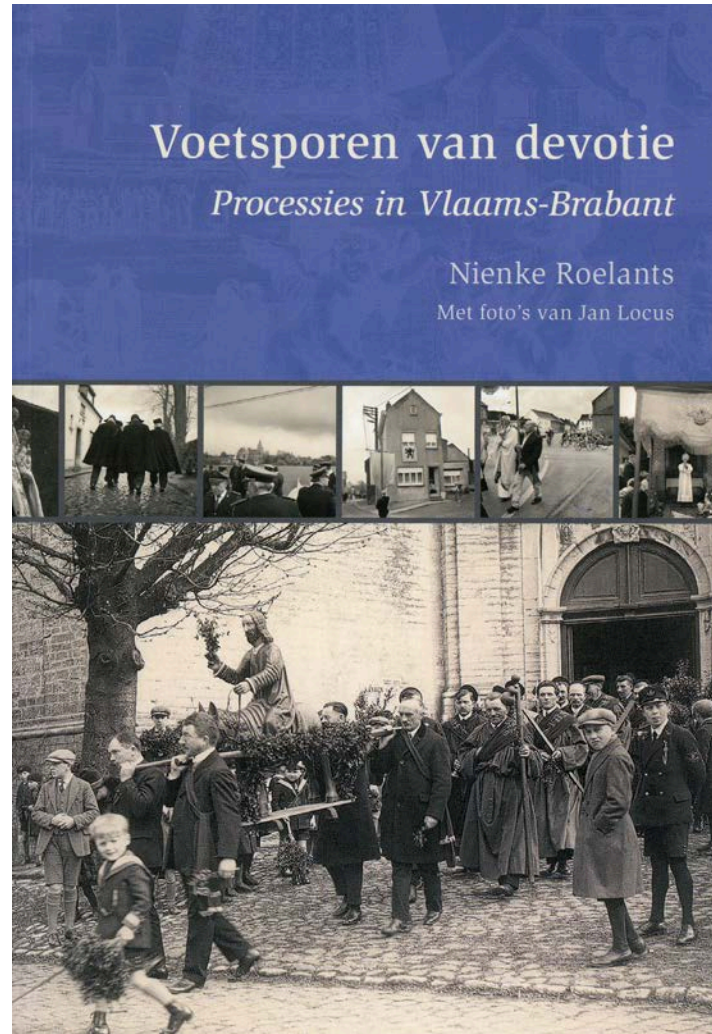
Vermeiren, G. Het guldenboek ter eere van den H. Leonardus. Rijkelijk geïllustreerde verslagen over het parochieleven in Sint-Lenaarts van 1912 tot 1992. Sint-Lenaarts, 2018.

Het verhaal van de Vlaams-Brabantse processies verteld

Processies en 'oral history'

Vlaams-Brabant kent een rijke processie-cultuur. In de loop van 2007-2008 liet het provinciebestuur daarom door KADOC onderzoek voeren naar de processies in de provincie. Dat project kreeg de titel 'Voetsporen van devotie'.

Er werd een inventaris opgemaakt van de ongeveer 100 processies die ten tijde van het onderzoek uitgingen in Vlaams-Brabant. Daarnaast werd dieper ingegaan op de processies van Diest, Grimbergen, Groot-Bijgaarden, Opwijk, Oud-Heverlee, Perk en Tienen. Voor die gevalsstudies werden onder meer interviews afgenomen van een aantal 'sleutelfiguren'. Deze waardevolle getuigenissen werden opgenomen in de KADOC-collectie.

In 2007-2008 onderzocht KADOC de Vlaams-Brabantse processiecultuur. Dat resulteerde in het boek *Voetsporen van devotie*.
[KADOC-KU Leuven]

Interviews afnemen kan erg nuttig zijn om processie-erfgoed te vrijwaren. In vaktermen is dan sprake van een 'oral history'-benadering. Door zowel organisatoren, deelnemers als toeschouwers aan het woord te laten, kan je meerdere lagen inbouwen in je onderzoek. Zo kan je genuanceerd documenteren wat de processie allemaal omvat. Tegelijk kom je te weten wat de traditie voor mensen betekent en hoe betekenissen kunnen verschillen en veranderen.

Meer informatie over 'oral history' vind je in de publicatie *Wat is mondelinge geschiedenis?*, van de hand van Jan Bleyen en Leen Van Molle. Informatie over het registreren van mondelinge bronnen vind je op de [KADOC-website](http://www.kadoc.be).

Bleyen, J. en Van Molle, L. *Wat is mondelinge geschiedenis?* Leuven, 2012.

Roelants, N. *Voetsporen van devotie. Processies in Vlaams-Brabant*. Accenten uit de geschiedenis van Vlaams-Brabant 3. Leuven, 2008.

Het 'zevende jaar' gedocumenteerd

Het archivalisch erfgoed van de Hasseltse Virga Jessefeesten

Sinds 1682 viert Hasselt om de zeven jaar de Virga Jessefeesten. Het absolute hoogtepunt van dat gebeuren is de ommeegang met het Virga Jessebeeld door de straten van de stad. De voorbereiding van de feestelijkheden is in handen van het Comité Zevenjaarlijkse Virga Jessefeesten.

Vanuit het processiecomité wordt veel aandacht besteed aan het processie-erfgoed. Men gelooft sterk in het delen van erfgoed en het verbindend karakter daarvan. Met het oog op de toekomst wil het Virga Jessecomité actief bouwen aan 'een uitgebreide erfgoedgemeenschap, waarin de religieuze essentie behouden blijft'.

Het comité heeft een eigen documentatiecentrum, dat zo'n 30 strekkende meter erfgoed bewaart. Er is zowel een papieren als een audiovisueel archief. Het foto- en

In het boek *Het zevende jaar* vind je de resultaten van een onderzoeksproject naar de zevenjaarlijkse processies in de Euregio Maas-Rijn, waaronder de Virga Jessefeesten.
[KADOC-KU Leuven]

filmmateriaal werd gedigitaliseerd in samenwerking met de stad Hasselt. Een deel van de fotocollectie werd ontsloten via Erfgoedplus.be en Europeana. De bibliotheekcatalogus en andere zoekinstrumenten en bronnen zijn beschikbaar via de website van de feesten.

Het erfgoed wordt ingeschakeld in tal van projecten. Zo nam het Virga Jessecomité deel aan 'De septennio in septennium', een onderzoek van KADOC over de zevenjaarlijkse processies in het Maas-Rijngebied. In de aanloop naar de Virga Jessefeesten van 2017 werden de liederen die Paul Schollaert sinds 1968 componeerde voor de ommeegang geïnventariseerd, opnieuw opgenomen en uitgegeven. De 130 partituren zijn online beschikbaar, zodat iedereen dit muzikaal erfgoed levend kan houden.

www.virgajessefeesten.be

Gielis, G. (m.m.v. Libens, S.). *Het zevende jaar. Processies in de regio Maas-Rijn*. Hasselt-Leuven, 2010.

Vernieuwende onderzoeksperspectieven

Voorbeelden uit Brugge en Ronse

Bij het bestuderen van de geschiedenis van een processie biedt een multidisciplinaire aanpak beslist een meerwaarde. Lokale en academische expertise kunnen zo verknoot worden. Een mooi voorbeeld vinden we in Brugge. Daar werkt een breed samengesteld auteursteam van lokale actoren en academische specialisten aan een boek over de lange en rijke geschiedenis van de Heilig Bloeddevotie in de stad. Ze hantieren daarbij een ruime blik. Historische en actuele onderzoeklijnen worden met elkaar vervlochten en er wordt uitdrukkelijk gestreefd naar een vergelijkend (Europees) perspectief.

De auteurs focussen niet louter op het ontstaan en de ontwikkeling van de Heilig Bloeddevotie, maar ook op de bredere context: de inbedding ervan in het Brugse religieuze leven en de relatie tussen reliëf, stad, Bruggelingen en processie. Behalve de inhoud van de processie en de vele organisatorische en financiële aspecten krijgen ook het materiële processie-erfgoed en het borgingsproces de nodige aandacht, net als de toeristische impact van het gebeuren.

Een belangrijke krachtlijn in het actuele onderzoek rond processies is de ruimtelijke dimensie van de processiecultuur. In Ronse – waar de Fiertelommegang jaarlijks langs de grenzen van de stad trekt – organiseerden de stad, het processiecomité en enkele academische partners in mei 2018 het internationaal colloquium ‘Walking with Saints’. Onderzoekers en andere specialisten uit 21 verschillende landen reflecteerden er over processies en vergelijkbare rituele handelingen die een sterke band hebben met het landschap.

Prent uit het *Album descriptif des fêtes et cérémonies religieuses à l'occasion du jubilé de 700 ans du Saint-Sang, à Bruges. 1850.*
[KADOC-KU Leuven: KE1]

Aandacht voor het ‘religieuze landschap’ biedt een nieuw en vaak verrassend perspectief op de geschiedenis van de processiecultuur. Doorheen de eeuwen was de ruimtelijke context dikwijls een bepalende factor bij het ontstaan, de evolutie en het doorgeven van collectieve spirituele activiteiten. Vandaag rijst de vraag hoe wijzigingen in het soms eeuwenoude landschap (denk aan nieuwe wegen, bewoning of economische infrastructuur) het voortbestaan van die tradities beïnvloeden.

Hoewel er vertrokken werd van katholieke processietradities, was er ook aandacht voor ommegangen in niet-christelijke en niet-westerse culturen. Dat leverde boeiende discussies op. De bijdragen aan het colloquium werden gebundeld in een publicatie.

www.bloedprocessiebrugge.be

www.ronse.be/nl/de-fiertel

Devos, E., Meurice, A.-S. en Morel, A.-F. (red.). *Walking with Saints: Protection, Devotion and Civic Identity. The Role of the Landscape. Proceedings of the International Conference on Intangible Heritage, Ronse, 24-26 May 2018.* Stad Ronse en KADOC-KU Leuven. Ronse, 2020.

Alle objecten die op de een of andere manier deel uitmaken van een processie of ommegang, kunnen tot het roerend cultureel erfgoed worden gerekend. Het gaat niet alleen om de beelden of schilderijen die in de processie mee rondgaan, maar ook om voorwerpen als vaandels, baldakijnen en processielantaarns. Door klimatologische of andere omstandigheden is dat erfgoed vaak kwetsbaar. Processiekleedjes of houten en kartonnen borden zijn bijvoorbeeld erg fragiele stukken.

Om de processietraditie te kunnen doorgeven aan de volgende generaties, is het belangrijk om de ermee verbonden voorwerpen op een verantwoorde manier bij te houden en te beheren. Hoe dat gebeurt, kan in de praktijk sterk verschillen. Ieder object vraagt namelijk een andere aanpak. Met een houten processiebeeld moet je anders omspringen dan met beelden in andere materialen. Bij sommige processiebeelden hoort bovendien specifieke kledij, die vaak op maat gemaakt is. Zo kan een Mariabeeld

Processietextiel veilig opgeborgen in houten kasten.
[PARCUM]

voorzien zijn van een speciaal processiekleed. Het bewaren en onderhouden van dergelijke kledij vergt bijzondere zorg.

Processiecomités die op een duurzame manier met hun processiemateriaal willen omgaan, moeten in de eerste plaats weten over welke objecten ze beschikken. Daarom is een inventaris opmaken een nuttige actie.

Ook over de omstandigheden waarin alle spullen bewaard worden, kan je maar beter goed nadenken. Processiegerief vraagt bovendien op regelmatige basis onderhoud. Door het te gebruiken kan een stuk beschadigingen oplopen of aan slijtage onderhevig zijn. Regen is een veel voorkomend probleem: de stukken moeten goed gedroogd worden vooraleer ze weer in de kast gaan. Tot slot stelt de manier waarop verzekeringen of bruiklenen aangepakt kunnen worden, veel processieorganisatoren voor vragen.

ROEREND ERFGOED: OBJECTEN

Om processiegoederen op een goede manier te beheren, vertrek je het best van een duidelijk overzicht van alle voorwerpen die met de processie verbonden zijn. Zo'n overzicht of erfgoedinventaris is een werk-instrument dat je toelaat om je objecten te beheren, tentoonstellingen te maken en verzekeringen af te sluiten. Daarnaast is een erfgoedinventaris ook nuttig in geval van diefstal of verhuis van objecten.

Een inventaris opstellen kan op verschillende manieren. Je kan de hele taak bijvoorbeeld tegen betaling uitbesteden aan een professionele inventarisator. Evengoed kan je met je processiecomité zelf aan de slag gaan. Sowieso zijn er een aantal regels waarmee je het best van meet af aan rekening houdt. Het is bijvoorbeeld nodig om elk object op dezelfde manier te documenteren. Gebruik hiervoor de basisfiche van PARCUM. Behalve de naam van het item is het nuttig om telkens ook een beschrijving en de afmetingen te noteren. In de regel wordt ook meegegeven uit welke materialen het object gemaakt is en in welke toestand het zich bevindt. Om verwarring te vermijden, doe je er goed aan om steeds dezelfde termen en begrippen te gebruiken. Voeg ten slotte van elk object een kwalitatieve foto toe. Die laat je toe om een stuk

Een inventarisator aan het werk.
[PARCUM]

makkelijk te herkennen of op te sporen. Alle info hierover vind je via de website van PARCUM.

Veel processiemateriaal maakt deel uit van het roerend erfgoed van de kerk en wordt door de kerkfabriek beheerd. In zo'n geval is het mogelijk dat de processiegoederen al opgenomen zijn in de kerkinventaris. Een afzonderlijke inventaris van het processiemateriaal is dan niet nodig. Afstemming tussen het processiecomité en de kerkfabriek kan dubbel werk voorkomen. Erfgoedinventarissen van parochiekerken worden geregistreerd in de databanken van de Vlaamse overheid. Om je inventaris te raadplegen, neem je contact op met erfgoeddatabanken@vlaanderen.be.

Kerken worden vandaag minder gebruikt voor de eredienst. In het kerkenbeleidsplan wordt bepaald welke toekomst elk kerkgebouw in een bepaalde gemeente krijgt. Je houdt bij het opstellen van een kerkenbeleidsplan het best vanaf het begin rekening met processies en andere tradities die aan het kerkgebouw verbonden zijn. In geval van een her- of nevenbestemming van de kerk moet er soms een oplossing worden gezocht om de processie verder te laten plaatsvinden. Ook aandacht voor de processiegoederen is in zo'n situatie belangrijk. Het is aangewezen om een waarderings-traject voor de collectie op te starten. Het waarden is een hulpmiddel om verantwoorde en gedragen beslissingen te nemen over het herbestemmen of afstoten van objecten.

Voor advies, begeleiding of praktische tips kan je steeds terecht bij de erfgoedadviseurs van PARCUM.

Veel processiemateriaal wordt alleen gebruikt als de processie of ommegang uitgaat. Tussen twee processies in moet het dus op een geschikte plek worden ondergebracht. Stukken in goede omstandigheden bewaren, zorgt er immers voor dat ze langer intact blijven. Ze in een kelder of op zolder opslaan, is doorgaans geen goed idee. Opbergplaatsen waar vocht of warmte vrij spel hebben, zijn te vermijden. Lage temperaturen in een weinig verluchte ruimte kunnen in combinatie met een te hoge luchtvochtigheidsgraad aanleiding geven tot de ontwikkeling van schimmels. Daarom is het belangrijk om op regelmatige tijdstippen het klimaat te controleren. Ook insecten kunnen het processiemateriaal beschadigen en moeten uit de bewaarplaats worden geweerd, net als overmatig uv-licht, dat lichtschade kan veroorzaken.

Behoud omvat meer dan alleen bewaren. Ook het onderhoud van het processiemateriaal vraagt de nodige aandacht. Regelmatig de bewaarplaats verluchten en stofvrij maken zijn kleine taken die grote problemen kunnen voorkomen. Het spreekt voor zich dat je bij zo'n karweien het best voorzichtig te werk gaat. Professioneel materiaal, zoals

Goede bewaring van textiel.
[PARCUM]

een museumstofzuiger, kan dan een grote hulp zijn. Vaak is het niet nodig om zelf in dergelijke dure apparaten te investeren. Je kan materiaal gratis lenen bij de uitleendienst van FARO, bij sommige provincies en bij veel erfgoedcellen. Je vindt een overzicht van de mogelijkheden op deze [webpagina](#).

Voor sommige materialen zijn er specifieke behandelingen of producten nodig. Een onderhoudsbeurt is ook een goede gelegenheid om (katoenen) beschermhoezen over de voorwerpen te plaatsen. Meer info over dat alles vind je in de brochures en publicaties die gratis gedownload kunnen worden van de [website](#) van Monumentenwacht Vlaanderen.

Soms ontstaat er een spanningsveld tussen het gebruik van het processiemateriaal en de daaraan verbonden tradities en gebruiken enerzijds en het verantwoord behoud en beheer van dit historisch erfgoed anderzijds. In dat geval is het belangrijk om in dialoog te gaan met alle betrokken partijen en gedragen oplossingen te zoeken. Neem contact op met de [adviseurs van PARCUM](#) als je hierbij advies of begeleiding nodig hebt.

PROCESSIEMATERIAAL BEWAREN EN ONDERHOUDEN

Bij de omgang met processiemateriaal kan je niet om de begrippen conserveren en restaureren heen. Maar waar staan ze voor? Conserveren is het minst ingrijpend. Het houdt in dat een object in zijn huidige toestand geconsolideerd wordt om verdere afbreuk tegen te gaan. Voor een beschadigd schilderij kan dat bijvoorbeeld betekenen dat geprobeerd wordt om de verflaag te fixeren en op die manier niet verloren te laten gaan. Restauratie gaat een stap verder: het object wordt tot op zekere hoogte hersteld en diepgaand gereinigd. Bij de restauratie van een schilderij kunnen bijvoorbeeld lacunes bijgewerkt worden. Restauraties vragen heel wat werk. Vaak zijn ze daarvoor erg duur. Soms wordt ook gewoon te lang gewacht om hulp in te roepen. Onder het motto 'voorkomen is beter dan genezen' kan je dus beter tijdig ingrijpen en proberen een restauratie te vermijden.

Door het onderhoud verstandig aan te pakken en regelmatig na te gaan of de objecten nog in goede omstandigheden bewaard worden, zijn problemen als insectenvraat, corrosie of schimmel te voorkomen. Het is

Restauratie van een kapel op een processieroute.
[Mieke Joostens]

ook perfect mogelijk om controles te laten uitvoeren of advies in te winnen bij instanties en verenigingen die daarin gespecialiseerd zijn. Monumentenwacht Vlaanderen zet bijvoorbeeld al jarenlang in op preventieve erfgoedzorg en is dus een ideale partner. Is een restauratie toch onvermijdelijk, dan is het van groot belang dat een gespecialiseerde restaurateur ingeschakeld wordt. Daarvan kan je bij PARCUM een lijst opvragen.

Processies hebben vaak een nauwe band met onroerend religieus erfgoed zoals kappen, Mariagrotten of veldkruisen. Sommige kapelletjes zijn beschermd als monument. Het Agentschap Onroerend Erfgoed maakt je wegwijs in de regelgeving rond beschermd erfgoed. Misschien is een restauratie nodig? Buurtbewoners en lokale verenigingen kunnen een impuls geven aan de noodzakelijke fondsenwerving voor dergelijke projecten. Door een wandeling uit te stippelen of een brochure te maken, zet je de kapelletjes op het traject van de processie ook tijdens de rest van het jaar in de kijker.

CONSERVATIE OF RESTAURATIE?

Beveren (Roeselare)

Inventarisatie processiestukken

In 2018 ging een groep vrijwilligers onder begeleiding van Erfgoedcel TERF van start met de inventarisatie van het religieus erfgoed van Beveren bij Roeselare. Daar werden heel wat processiestukken aangetroffen, zoals processiekruisen, flambouwen, textiel en gewaden: stille getuigen van een rijk processieverleden. In Beveren gingen tussen de jaren 1920 en 1970 drie processies uit: de Heilig Hartprocessie, de Sacramentsprocessie en de Hemelvaartprocessie.

Sommige vrijwilligers maten, nummerden en beschreven de objecten stapsgewijs. Een fotograaf zorgde voor kwalitatieve foto's. Die zijn immers van belang om een goede inventaris van de processiestukken te kunnen opstellen. Doordat de collectie verspreid zat op verschillende locaties was het een hele klus om alle objecten te inventariseren. De inventarisatie was een goede gelegenheid om zicht te krijgen op de bewaaromstandigheden van de voorwerpen en die te verbeteren.

Na afloop van de inventarisatie zal de inventaris van de processiestukken worden ingevoerd in de erfgoeddatabank Erfgoedinzicht.be. Zo kan hij digitaal raadpleegbaar worden gemaakt.

Inventarisatie van processiemateriaal.
[Erfgoedcel TERF]

INSPIRERENDE VOORBEELDEN

Erpe-Mere

Tentoonstelling over processies

Erpe-Mere kent van oudsher een rijke processiecultuur. Zo gaan er nog steeds verschillende paardenommegangen uit en is er in de meimaand een processie langs de met bloemen versierde Mariakapellen. In 2018 was de 'Nacht van de Geschiedenis', met als thema 'religie', de aanleiding om een feestprogramma uit te werken. Dat bestond uit een film over de processies van Erpe-Mere, een lezing over processiecultuur en een tentoonstelling.

De tentoonstelling werd in het weekend voorafgaand aan de 'Nacht van de Geschiedenis' opgesteld in de Sint-Bavokerk van Mere. Processieattributen uit de kerken van Mere en Aaigem werden getoond. Er was niet enkel processiekledij te zien, maar ook een baldakijn, een processiebeeld, een monstrans en een paar processielantaarns. Met enkele eenvoudige opstellingen werd meteen een mooi beeld geschetst van de processiecultuur in de parochies van Erpe-Mere. De tentoonstelling lokte heel wat bezoekers.

Tentoonstelling met processiemateriaal in de Sint-Bavokerk van Mere.
[Jean-Pierre Swirko]

Een tentoonstelling is een goede manier om een breed publiek te laten kennismaken met een processie en het daarmee verbonden processiemateriaal. Doordat de tentoonstelling in Erpe-Mere deel was van een breder programma, kon ze rekenen op ruime belangstelling binnen én buiten de gemeente- en parochiegrenzen. De tentoonstelling was ook een goede aanleiding om het processiemateriaal te inventariseren en duurzaam te bewaren. Dankzij de samenwerking tussen verschillende partners, zoals het Davidsfonds en de Heemkundige Kring, werd het feestprogramma een succes. Erfgoedcel Denderland kende een subsidie toe die een deel van de kosten dekte. Benieuwd of er in jouw regio een erfgoedcel actief is? Raadpleeg de [website van de Vlaamse erfgoedcellen](#).

Een tijdelijke tentoonstelling opbouwen is niet zo moeilijk. Met enkele objecten kan je vaak al een mooi verhaal vertellen. In de brochure [Hoera, een jubileum?!](#) vind je heel wat praktische tips.

Kroningsfeesten Tongeren

Gebruiken of bewaren?

Soms is het zoeken naar een evenwicht tussen de eisen die vanuit het standpunt conservatie-restauratie aan het erfgoed worden gesteld en het gebruik van dat erfgoed als onderdeel van een levende erfgoedpraktijk.

De organisatoren van de Kroningsfeesten in Tongeren, die met dat probleem geconfronteerd werden, zochten in samenspraak met het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) naar een praktische oplossing. Concreet worden het echte genadebeeld van Onze-Lieve-Vrouw 'Oorzaak Onze Blijdschap' en een replica ervan naast elkaar gebruikt. Het vijftiende-eeuwse beeld wordt enkel in de zevenjaarlijkse Kroningsprocessie meegedragen, terwijl tijdens de jaarlijkse processie in september de replica gebruikt wordt. Die wordt gedurende de rest van het jaar in het museum Teseum bewaard en is eigendom van het Kroningscomité. Over het gebruik ervan bestaan goede afspraken tussen het Teseum en het comité. Het meedragen van het echte genadebeeld - dat normaal in de basiliek bewaard wordt - in de zevenjaarlijkse processie is voor de erfgoedgemeenschap van groot belang wegens de iconische waarde van het beeld en het devotionele aspect.

Het beeld van Onze-Lieve-Vrouw 'Oorzaak Onze Blijdschap'.
[Kroningscomité Tongeren]

Goede afspraken zijn een basisvoorwaarde voor een vlotte samenwerking. In Tongeren werden de afspraken over het liturgisch en museaal gebruik van de objecten uit het Teseum schriftelijk vastgelegd. Zo werd bepaald dat de objecten te allen tijde voor religieuze doelen kunnen worden gebruikt. Er werd een bruikleenovereenkomst opgesteld en om de (interne) communicatie en informatiedoorstroming te verzekeren, werd een overlegstructuur in het leven geroepen en een spe-

ciaal formulier opgesteld. De aanvraag voor het religieus gebruik van een object dient tijdig te gebeuren, zodat de verantwoordelijke van het Teseum over voldoende tijd beschikt om het stuk met zorg uit de tentoonstellingskast te halen en de toestand ervan te checken.

De afspraken rond liturgisch versus museaal gebruik van de objecten worden in Tongeren regelmatig in de praktijk gebracht. Een groot aantal relieken uit het Teseum wordt immers meegedragen tijdens de zevenjaarlijkse Kroningsprocessie. En op de jaarlijkse viering voor de diakens van het bisdom Hasselt op 26 december, de feestdag van Sint-Stefanus, wordt een pontificale viering gehouden met verering van de relik van Sint-Stefanus, die de rest van het jaar in het Teseum wordt bewaard.

De Tongerse aanpak werd toegelicht op het colloquium 'Erfgoed in beweging. Tussen bewaring en devotie', dat het KIK in 2017 organiseerde.

www.kroningsfeesten.be

Marchant, C. (red.). *Patrimoines en mouvement. Entre préservation et dévotion. Actes du colloque international des 27 et 28 avril 2017. Institut royal du Patrimoine artistique (IRPA), Bruxelles. Colloque co-organisé par l'IRPA et la Direction du Patrimoine culturel du Ministère de la Fédération Wallonie-Bruxelles. Protection du Patrimoine culturel 3. Brussel, 2019.*

Deurle (Sint-Martens-Latem)

Processiebeeld in een nieuw jasje

In het Oost-Vlaamse Deurle was erfgoedvereniging Erfgoed Deurle de stuwende kracht achter een reeks acties om het lokale processie-erfgoed in de kijker te zetten. Naast een publicatie en een tentoonstelling, werd ook de kleding van het staakbeeld van Sint-Aldegondis hersteld. Dat was een hele uitdaging.

Een staakbeeld is een beeld waarvan de romp of het onderlichaam uit een staak of staken bestaat en dat bedoeld is om te worden aangekleed, vaak volgens een vast ritueel. Van de originele kledij van het beeld in Deurle bestond enkel nog de linnen onderrok. In de kerk bevindt zich een gepolychromeerd houten beeld van Sint-Aldegondis. Samen met foto's van voorbije processies vormde dat de bron om de oorspronkelijke kleding van het staakbeeld zo getrouw mogelijk na te maken met natuurlijke stoffen. Het herkleden van het beeld was beslist een huzarenstuk. De plooiën moesten zorgvuldig in de rok worden gestreken om er daarna de kant in te stikken. Voor de vervaardiging van de sluier werd speciale gouden stikzijde aangeschaft. Het witte onderkapje in verstevigd katoen moest exact passen.

Verschillende stappen in het aankleden van het staakbeeld van Sint-Aldegondis in Deurle.
[Pol Vanderplaetsen]

Dankzij de inzet van enkele gedreven vrijwilligers staat het Sint-Aldegondisbeeld opnieuw te stralen in de kerk die naar de heilige vernoemd werd. De belichting in de kerk werd aangepast om het beeld zo goed mogelijk te laten uitkomen en er werd een stolp in plexiglas vervaardigd om het stofvrij te houden en te beschermen.

erfgoeddeurle.wordpress.com

Mariagrot Jette

Kleine acties met een groot effect

‘Als jij niet naar Lourdes kan gaan, dan komt Lourdes wel naar jou toe’. Dat was het idee achter de vele Mariagrotten die Vlaanderen en Brussel rijk zijn. Al kort na de Mariaverschijningen in een grot in Lourdes (1858) werden de eerste kopieën gebouwd. De publieke belangstelling was vaak enorm. Maar vandaag zijn veel beheerders van Mariagrotten op zoek naar manieren om hun grot relevant te houden en naar aangepaste vormen van communicatie en publiekswerking.

Rond Mariagrotten vinden dikwijls processies plaats. Het gaat dan bijvoorbeeld om een kaarsjesprocessie in de meimaand of een processie ter ere van Onze-Lieve-Vrouw op 15 augustus. Ook heiligenprocessies of sacramentsprocessies houden soms halt bij een Lourdesgrot.

Een mooi voorbeeld is de Grot van Jette, die jaarlijks op de vooravond van Maria-Ten-hemelopneming de thuisbasis is van een kaarsjesprocessie. Zo’n 900 à 1000 bezoekers komen op 14 augustus in de avond naar de Brusselse gemeente, steken een kaarsje

Zicht op 't Grotteke van Jette.
[Sophie Nuytten]

of fakkel aan en lopen mee in de processie. Onderweg ontmoet de groep gelovigen de orthodoxe gemeenschap op een vaste plek. Vanaf daar lopen ze gezamenlijk bij kaarslicht naar het ‘Grotteke’, waar een tweetalige dienst wordt gehouden.

Naast deze jaarlijkse traditie werd er in 2017, in samenwerking met de Erfgoedcel Brussel, een audiowandeling gemaakt. Die kan je het hele jaar door gratis beluisteren en voert je langs dertien verschillende plekjes op het domein. Onderweg krijg je verhalen te horen van mensen voor wie deze plaats een speciale betekenis heeft. Op die manier wil men het ‘Grotteke’ door een breder publiek laten (her)ontdekken. Een andere actie om het ‘Grotteke’ (terug) tot bij de gemeenschap te brengen, is het tuinproject met de lokale school. Gedurende een paar jaar was er een overeenkomst tussen het lokale schoolbestuur en de parochie om een stuk van het tuindomein te gebruiken. Vooral de kleuterklassen kwamen hun groene vingers testen en leerden er bloemen te planten en te verzorgen. Samen verantwoordelijkheid opnemen voor het onderhoud van het domein is een recept voor een fijn partnerschap, getuigt de tuinman.

www.erfgoedcelbrussel.be/nl/grotteke-van-jette

Kruisborre-omweging Asse

Restauratie kruisen en veldkapellen

De Kruisborre-omweging trekt op paasmaandag met de twee Heilige Kruisen vanuit de Sint-Martinuskerk van Asse naar de kapel Kruisborre in het gehucht Kaudertaveerne. De kruisen zouden daar op miraculeuze wijze uit een els en een notelaar ontstaan zijn. De echte oorsprong van de verering van het Heilig Kruis is onbekend. Doorgaans wordt 1312 als begindatum genomen. Asse werd al snel een bekend bedevaartsoord, zo blijkt bijvoorbeeld uit de aflaatbul die paus Benedictus XII in 1337 uitvaardigde. Oude kerkrekeningen geven aan dat er toen al een kapel op Kruisborre was.

In 1622 liet pastoor Calenus een nieuwe kapel bouwen op de plaats waar het mirakel van het Heilig Kruis zich afspeelde. Daarmee blies hij de kruisverering in Asse nieuw leven in. De Kruisborrekapel werd meermaals hersteld en vernieuwd. Sinds 1962 is ze beschermd als monument.

In 2016 liet het gemeentebestuur van Asse in samenwerking met Regionaal Landschap Brabantse Kouters en de eigenaars en beheerders en met steun van de provincie

Infobord langs de Kruisborre-omweging.
[Mieke Joostens]

Vlaams-Brabant de veldkapellen en kruisen van de Kruisborre-omweging restaureren. Het was de monumentenploeg van vzw 3Wplus werk - een sociaal tewerkstellingsinitiatief - die in opdracht van Regionaal Landschap Brabantse Kouters de restauratiewerken op zich nam. Een voor een werden de kapelletjes en kruisen door Monumentenwacht aan een grondige inspectie onderworpen en vervolgens waar nodig hersteld en herschilderd. Ook het omringende landschap, dat onlosmakelijk met dat klein bouwkundig erfgoed verbonden is, en de trage wegen langs deze erfgoedelementen werden opgevaardeerd.

Samen met de restauratie kregen elke kapel en elk kruis een infobord. Op die manier wordt de traditie van de Kruisborre-omweging gedurende het hele jaar onder de aandacht gebracht. In 2019 werd de omgeving van Kruisborre opgenomen in het wandelnetwerk Brabantse Kouters. De zorg voor het landschappelijk, onroerend en roerend erfgoed dat met de processie verbonden is, geeft zo een impuls aan het levend houden van de traditie.

De weg-om van Kruisborre. Wandelen langs veldkapellen en kruisen. Asse, 2017.

Colla, J. en Heyrman, P. 'Processiecultuur in Vlaanderen. Bruggen bouwen tussen erfgoedzorg en onderzoek'. *Trajecta. Religion, Culture and Society in the Low Countries*, 29 (2020) 1, 85-108. Zie <http://doi.org/10.5117/TRA2020.1.004.COLL> (geraadpleegd op 28 augustus 2020).

Deckers, C. *Maria door Vlaanderen gedragen*. Z.p., [2009].

Devos, E., Meurice, A.-S. en Morel, A.-F. (red.). *Walking with Saints: Protection, Devotion and Civic Identity. The Role of the Landscape. Proceedings of the International Conference on Intangible Heritage, Ronse, 24-26 May 2018*. Stad Ronse en KADOC-KU Leuven. Ronse, 2020.

Geybels, H. *Alledaags geloof. Christelijke religieuze volkscultuur in Vlaanderen*. Leuven, 2015.

Geybels, H. (red.). *Heiligen en tradities in Vlaanderen. Herfst & winter*. Leuven, 2018.

Geybels, H. (red.). *Heiligen en tradities in Vlaanderen. Lente & zomer*. Leuven, 2017.

Gielis, G. (m.m.v. Libens, S.). *Het zevende jaar. Processies in de regio Maas-Rijn*. Hasselt-Leuven, 2010.

LECA. *Processies met Mariabeeld. Noden en behoeften 2012*. Gent, 2012. Zie https://www.lecavzw.be/sites/default/files/wysiwyg/verslagboek_processies_met_mariabeeld.pdf (geraadpleegd op 28 augustus 2020).

Marchant, C. (red.). *Patrimoines en mouvement. Entre préservation et dévotion. Actes du colloque international des 27 et 28 avril 2017*. Institut royal du Patrimoine artistique (IRPA), Bruxelles. Colloque co-organisé par l'IRPA et la Direction du Patrimoine culturel du Ministère de la Fédération Wallonie-Bruxelles. Protection du Patrimoine culturel 3. Brussel, 2019.

Margry, P.J. *Teedere Quaesties: religieuze rituelen in conflict. Confrontaties tussen katholieken en protestanten rond de processiecultuur in 19e-eeuws Nederland*. Hilversum, 2000.

Meulemeester, J.L. *Processies in West-Vlaanderen. Inleidende en kritische beschouwingen als bouwstenen voor verder onderzoek*. Kortrijk, 2015.

Neyrinck, J. 'Borgen: WAT en HOE. Werk maken van immaterieel cultureel erfgoed'. *FARO. Tijdschrift over cultureel erfgoed*, 5 (2012) 3, 64-85. Zie <http://s3.eu-central-1.amazonaws.com/icewebsite/art-neyrinck-werk+makenvanice.pdf> (geraadpleegd op 4 september 2019).

Roelants, N. *Voetsporen van devotie. Processies in Vlaams-Brabant. Accenten uit de geschiedenis van Vlaams-Brabant 3*. Leuven, 2008.

Smith, L. en Akagawa, N. (red.). *Intangible Heritage. Key Issues in Cultural Heritage*. Londen-New York, 2009.

BIBLIOGRAFIE

Deze publicatie is een realisatie van Histories, KADOC-KU Leuven en PARCUM.

Derde herziene uitgave, 2021.

Coördinatie en redactie

Julie Aerts (PARCUM)
Joris Colla (KADOC-KU Leuven)
Peter Heyrman (KADOC-KU Leuven)
Gwendolyne Roggeman (Histories)
Frea Vancraeynest (Histories)

Eindredactie

Lieve Claes (KADOC-KU Leuven)
Loes Verschuren (PARCUM)

Vormgeving

Alexis Vermeylen (KADOC-KU Leuven)

Coverbeeld

© Mario Debaene

Met dank aan

Lut Bavay (Heemkundige Kring Erpe-Mere)
Phaedra Bosmans (PARCUM)
Peter Brugge (Kroningscomité Tongeren)
Jonas Danckers (Kerkbestuur HH. Maria, Pieter en Antonius Gijmel-Langdorp-Wolfsdonk)
Veerle De Ceulener (Aartsbisdom Mechelen-Brussel)
Marjolein Debulpaep (Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium)
Judith Delbaere (PARCUM)
Hans Driesen (Stad Geel)
Roselyne Francken (MAS | Museum aan de Stroom)
Nele Guiljam (Regionaal Landschap Brabantse Kouters)
Jan Jaspers (Kerkfabriek Basiliek Onze-Lieve-Vrouw Geboorte Tongeren)
Mieke Joostens (Dienst Cultuur Gemeente Asse)
Jan Klinckaert (PARCUM)
John Martens (Comité Zevenjaarlijkse Virga Jessefeesten Hasselt)
Albert Nijs (Comité Sint-Evermarusfeest Rutten)
Christel Nijs (Comité Ommegang Onze-Lieve-Vrouw van Sterreborne Butsel)
Stefanie van der Zweth (PARCUM)
Raphaël Van Lerberge (Erfgoed Deurle)
Dirk Vandenplas (Comité Sint-Veroonmars Lembeek)
Gilbert Vanlerberghe (Sodaliteit van de Gekruiste Zaligmaker Veurne)
Aline Verbeeck (Erfgoedcel TERF)
Greet Vermeiren (Hoeders van Erfgoed Leonardus Sint-Lenaarts)

Histories

Zoutwerf 5
2800 Mechelen
015 80 06 30
www.historiesvzw.be
info@historiesvzw.be

KADOC-KU Leuven

Vlamingenstraat 39
3000 Leuven
016 32 35 00
www.kadoc.kuleuven.be
info@ophandengedragen.be

PARCUM

Abdij van Park 7
3001 Leuven
016 40 60 73
www.parcum.be
info@parcum.be

CONTACT

histories

PARCUM

